

Σκιαγράφηση του προφίλ Ελλήνων μεταφραστών γαλλικής λογοτεχνίας: Τα βραβεία λογοτεχνικής μετάφρασης και η ορατότητα του μεταφραστή

Φανή Σωφρονίδου

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη

Notre intervention se concentre sur les traducteurs grecs de la littérature française, qui ont été honorés du Prix national de traduction littéraire grecque ou du prix de traduction littéraire du Centre européen de traduction – littérature et sciences humaines (EKEMEL). Notre objectif est d'examiner si la récompense des traducteurs contribue à la création, à l'augmentation ou à la reconnaissance de leur capital symbolique et culturel. Ainsi, nous avons recherché, entre autres, si leur expérience de traduction, les auteurs et les ouvrages qu'ils ont traduits, les collaborations avec de grandes maisons d'édition, leur éventuel statut de professeur d'université, de poète ou d'écrivain, étaient liés ou non à l'attribution de ce prix. En envoyant un questionnaire aux traducteurs et à leurs éditeurs, ainsi que par des recherches de terrain dans les rapports des comités de prix, dans les communiqués de presse et sur internet, nous avons essayé d'obtenir les informations qui confirment ou non notre hypothèse de travail.

Λέξεις-κλειδιά: traducteurs grecs, prix de traduction littéraire, littérature française, traduction, capital symbolique.

1. Εισαγωγή

Στη σύγχρονη μεταφρασεολογία, ήδη από τη δεκαετία του 1990 με τη λεγόμενη «πολιτισμική στροφή», η μετάφραση ως αντικείμενο θεωρητικής επεξεργασίας δεν αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως γλωσσική διαμεσολάβηση, αλλά και ως πολιτισμική. Υπό αυτή τη διευρυμένη προσέγγιση, το corpus της μετάφρασης προσεγγίζεται ως ένα κείμενο ενταγμένο σ' ένα ευρύτερο δίκτυο τόσο του πολιτισμού-πηγής, όσο και του πολιτισμού-στόχου (Bassnett & Lefevere 1990:12).

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το ερευνητικό ενδιαφέρον αρχίζει να επεκτείνεται από το κείμενο στο περικείμενο και από το αντικείμενο της μεταφραστικής διαδικασίας στο υποκείμενό της. Ο μεταφραστής ως δρών υποκείμενο της μετάφρασης τοποθετείται στο επίκεντρο της επιστημονικής έρευνας και η ιστοριογραφική και κοινωνιολογική προσέγγιση στρέφεται τόσο προς τη διαδικασία της μετάφρασης, όσο και της διερεύνησης του ρόλου του μεταφραστή στην εν γένει μεταφραστική διαδικασία. Έτσι, ο Jean Deslile (1999: 1) επισημαίνει ότι «οι μεταφρασεολόγοι έχουν αναδείξει τη σημασία της τοποθέτησης του μεταφραστή στο κέντρο του προβληματισμού για τη μετάφραση», ενώ ο Anthony Pym (2008: 30) καλεί τους ερευνητές να μελετήσουν μεταφραστές και όχι μεταφράσεις. Παράλληλα, ο Laurence Venuti (1995) αναδεικνύει την προβληματική της αφάνειας του μεταφραστή και την παραγνωρισμένη θέση του στον πολιτισμό και την κοινωνία.

Κεντρικό σημείο αναφοράς στο σύνολο, σχεδόν, των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων του ρόλου του μεταφραστή αποτέλεσε η σκέψη του Pierre Bourdieu. Οι κεντρικές θεωρητικές έννοιες του έργου του, *πεδίο*, *συμβολικό κεφάλαιο* και *habitus*,¹ αξιοποιήθηκαν στη μελέτη και την έρευνα για τον μεταφραστή.

---

¹ Για την ακριβή έννοια των όρων αυτών (Bourdieu 1989: 14).

Όπως εύστοχα παρατηρεί η Βάσω Γιαννακοπούλου (2012: 19-20) «ο μεταφραστής ως δρων υποκείμενο είναι μια σύνθετη οντότητα, που διαμορφώνεται από την τάξη του, την παιδεία του, την εκπαίδευσή του, την ιδεολογία του, το επαγγελματικό του περιβάλλον, τη θέση που κατέχει στο πεδίο, με άλλα λόγια το *habitus* του» και συνεχίζει: «Η θέση που κατέχει κάθε μεταφραστής στο πεδίο δράσης του συναρτάται άμεσα προς το πολιτισμικό κεφάλαιο που έχει συσσωρεύσει με τα χρόνια της εμπειρίας του και, κυρίως, προς το συμβολικό κεφάλαιο που κατέχει σε αυτό».

Στην περίπτωση του μεταφραστή, λοιπόν, ως πρωταρχικής δρώσας δύναμης της μετάφρασης, το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζει στη δράση του εντός του κοινωνικού πεδίου στο οποίο ανήκει και με το οποίο αλληλεπιδρά, στην εκπαίδευσή του, στα δίκτυα στα οποία συμμετέχει, στις υλικές και συμβολικές απολαβές από τη δουλειά του κ.α. Το μεν συμβολικό κεφάλαιο στο οποίο αποβλέπει ή το οποίο του αναγνωρίζεται συνίσταται στην αυξημένη ορατότητα της μεταφραστικής του παραγωγής, στην ενίσχυση της καλής του φήμης, στην ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση των μεταφραστικών του επιλογών, στις συνεργασίες με μεγαλύτερους εκδοτικούς οίκους και, φυσικά, στη βελτίωση των οικονομικών απολαβών του. Το δε πολιτισμικό κεφάλαιο που αποσκοπεί να συσσωρεύσει είναι η ανάπτυξη του συνόλου των γνώσεων και των δεξιοτήτων του στον τομέα της μετάφρασης. Ως εκ τούτου, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτό το συμβολικό και πολιτισμικό κεφάλαιο διαμορφώνεται αλλά και διαμορφώνει το *habitus* του μεταφραστή.

Υπό αυτή την έννοια, η διερεύνηση του συμβολικού και πολιτισμικού κεφαλαίου που αποκομίζει ο μεταφραστής μέσα από τη μεταφραστική του δραστηριότητα, ανάγεται σε ένα ιδιαίτερα ελκυστικό ερευνητικό αντικείμενο. Δεδομένου, όμως, ότι το συμβολικό κεφάλαιο είναι εξ ορισμού άυλο και ως εκ τούτου δύσκολα μετρήσιμο, οι παράγοντες που το διαμορφώνουν είναι δυσδιάκριτοι, σύνθετοι και πολυεπίπεδοι.

Πού, όμως, θα μπορούσε να αναζητηθεί ο ερευνητής ένα σχετικά ασφαλές κριτήριο, με τη χρήση του οποίου να γίνει δυνατή η διερεύνηση του συμβολικού και πολιτισμικού αυτού κεφαλαίου;

Η παρούσα μελέτη επιλέγει ως κριτήριο για αυτόν τον ερευνητικό σκοπό τον θεσμό των Κρατικών βραβείων λογοτεχνικής μετάφρασης και των βραβείων μετάφρασης του ΕΚΕΜΕΛ. Οι εν λόγω θεσμοί δεν προέκυψαν τυχαία, αλλά ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της εποχής που τους γέννησε. Σύμφωνα με τον Λουκά Αξελό (2008: 110), από τις αρχές του 1980, η κυριαρχία του λογοτεχνικού βιβλίου είναι αδιαμφισβήτητη, ξεπερνώντας το 50% της παραγωγής. Εμφανίζονται νέοι εκδοτικοί οίκοι με στόχο να καλύψουν τη δίψα του αναγνωστικού κοινού, που έχει στρέψει την προτίμησή του από το πολιτικό βιβλίο σε ορισμένους σύγχρονους Έλληνες λογοτέχνες αλλά και σε εκατοντάδες αναγνώσματα ξένης λογοτεχνίας. Η αύξηση των μεταφρασμένων τίτλων στα ελληνικά συμβαδίζει με τη γενικότερη ανάπτυξη του εκδοτικού χώρου σε ολόκληρη τη μεταπολίτευση και ειδικά μετά το 1990 (Δημητρούλια 2012: 4). Με τη μετάφραση ως πράξη να βρίσκεται στην ακμή της, συγκροτείται ο ελληνικός μεταφρασεολογικός χώρος και εδραιώνονται οι μεταφραστικές σπουδές στα πανεπιστήμια και στις σχολές μετάφρασης. Ενδεικτικά, το 1979 ιδρύεται το Κέντρο Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΚΕΜΕΔΙ), ο πρόδρομος του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου, του πρώτου προγράμματος εκπαίδευσης μεταφραστών στον ελληνόφωνο χώρο, το οποίο ιδρύθηκε το 1984. Στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, το 1986, λειτούργησε το Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης του οποίου η συνεισφορά ήταν εξαιρετικά σημαντική για τα πρώιμα χρόνια της εκπαίδευσης και κατάρτισης μεταφραστών. Το 1998 ξεκίνησε η λειτουργία του πρώτου Διατμηματικού και Διαπανεπιστημιακού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Μετάφρασης και Μεταφρασεολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών σε

συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Την ίδια αυτή περίοδο, και παρά το ασαφές καθεστώς άσκησης του μεταφραστικού επαγγέλματος, παράλληλα με την αύξηση των μεταφραστικών αναγκών, άρχισε να αναγνωρίζεται ο δημιουργικός ρόλος του μεταφραστή. Η προσθήκη του βραβείου λογοτεχνικής μετάφρασης, το 1989, στα Κρατικά βραβεία λογοτεχνίας συμβαδίζει αφενός με την αυξημένη βιβλιοπαραγωγή και το άνοιγμα των Ελλήνων εκδοτών και σε ξένους τίτλους, αφετέρου με την ενίσχυση της κοινωνικής αναγνώρισης και ορατότητας του Έλληνα μεταφραστή. Βέβαια, η καθυστερημένη θέσπιση ενός βραβείου μετάφρασης σε σχέση με την έναρξη απονομής του κρατικού βραβείου για την εγχώρια λογοτεχνία πενήντα χρόνια νωρίτερα, καθώς και ο ισχνός αριθμός βραβείων μετάφρασης,² είναι ενδεικτικά της περιφερειακής θέσης που κατέχει η μεταφρασμένη λογοτεχνία στο σύγχρονο νεοελληνικό λογοτεχνικό σύστημα (Δημητρούλια 2012: 2).

Στο γύρισμα του 21ου αι., μέσα σ' ένα κλίμα εκδοτικής άνθισης της μεταφρασμένης λογοτεχνίας, η οποία κάλυπτε το 1/3 της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής, ιδρύεται το Ευρωπαϊκό Κέντρο Μετάφρασης Λογοτεχνίας και Επιστημών του Ανθρώπου (EKEMEL), με στόχο, σύμφωνα με διαφημιστική καταχώριση του EKEMEL στο Περιοδικό *Μετάφραση '01* (2001: 94), την ανάδειξη μιας νέας γενιάς μεταφραστών και τη βελτίωση της ποιότητας της λογοτεχνικής μετάφρασης και της μετάφρασης των επιστημών του ανθρώπου. Παράλληλα με την κατάρτιση μεταφραστών, το EKEMEL, σε συνεργασία με ξένα μορφωτικά ιδρύματα (Ελληνοαμερικανική Ένωση, Γαλλικό Ινστιτούτο, Ινστιτούτο Γκαίτε, Ινστιτούτο Θερβάντες και Ιταλικό Μορφωτικό Ινστιτούτο), απένειμε τα Βραβεία λογοτεχνικής μετάφρασης για λογοτεχνικές μεταφράσεις από τα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά και ισπανικά, από το 2007 μέχρι το 2011.

Ως αντικείμενο της μελέτης επιλέχθηκαν οι βραβευθέντες Έλληνες μεταφραστές γαλλικής λογοτεχνίας η οποία, όπως θα δούμε και από τα βραβεία, συνεχίζει να βρίσκεται σε κεντρική θέση στο ελληνικό εκδοτικό τοπίο, παρόλο που η αγγλόφωνη λογοτεχνία κατέχει σταθερά τη μερίδα του λέοντος. Ενδεικτικά, για το διάστημα 1975-2020, η μεταφρασμένη γαλλική και γαλλόφωνη λογοτεχνία έρχεται δεύτερη με 3.935 τίτλους³ έναντι 10.200 τίτλων της αγγλικής και αγγλόφωνης λογοτεχνίας. Παρότι είναι, ούτως ή άλλως, τιμητική για τον μεταφραστή ακόμα και η πρόταση προς βράβευση, αν λάβουμε υπόψη μας ότι τα βιβλία τα οποία αναλαμβάνει να μελετήσει η επιτροπή των βραβείων είναι περί τα 900 κάθε χρόνο, η επιλογή μας να ασχοληθούμε μόνο με τους βραβευμένους μεταφραστές, στηρίζεται στο γεγονός ότι υποθέτουμε πως η βράβευση του μεταφραστή είναι μια κατ' εξοχήν συνθήκη ανάδειξης και αύξησης της κοινωνικής αναγνώρισης και ορατότητάς του.

Υπό αυτό το πρίσμα, βασικό θεωρητικό προβληματισμό της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση του κατά πόσο η βράβευση των εν λόγω μεταφραστών συνέβαλε

---

² Εντοπίσαμε τα εξής: το Βραβείο μεταφρασμένης ποίησης «Άρης Αλεξάνδρου», που απονέμει το περιοδικό *Ποιητικά*, η θέσπιση του οποίου επιδιώκει να αναδείξει, τη σκληρή και δύσκολη αλλά πολύτιμη δουλειά της ποιητικής μετάφρασης, η οποία παρά τη σημασία της δεν βρίσκεται σήμερα στο προσκήνιο, το βραχύβιο Βραβείο θεατρικής μετάφρασης «Μάριος Πλωρίτης», το οποίο οργάνωσε από το 2008 έως το 2010, το Θεατρικό Εργαστήρι Νέας Ορεστιάδας *Διώνυσος*, σε συνεργασία με το EKEMEL με στόχο να καλύψει την ανάγκη ύπαρξης ενός βραβείου που αφορά αποκλειστικά τη θεατρική μετάφραση, το Βραβείο της Εταιρείας Ελλήνων Μεταφραστών Λογοτεχνίας, το οποίο απονέμετε σε Έλληνες μεταφραστές έργων από άλλες γλώσσες προς τα ελληνικά αλλά και μεταφραστών από το εξωτερικό για μεταφράσεις από τα ελληνικά προς άλλες γλώσσες.

³ Τα στοιχεία για τους μεταφρασμένους τίτλους γαλλικής και γαλλόφωνης λογοτεχνίας τα αντλήσαμε από τη βιβλιογραφική βάση δεδομένων Traduthèque: <http://traduthèque.fr/ua.uoa.gr/>

στη δημιουργία, την αύξηση ή την αναγνώριση του συμβολικού και πολιτισμικού τους κεφαλαίου.

Έτσι, διερευνήθηκε αν ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων μεταφραστών, όπως η μεταφραστική τους εμπειρία, συγγραφείς και έργα που μετέφρασαν, συνεργασίες με μεγάλους εκδοτικούς οίκους, τυχόν ιδιότητά τους ως πανεπιστημιακών καθηγητών, ποιητών ή συγγραφέων, σχετίζονταν ή όχι με την απονομή του συγκεκριμένου βραβείου. Και αν ναι, κατά πόσο η βράβευσή τους αυτή αποτέλεσε αναγνώριση του ήδη υπάρχοντος συμβολικού και πολιτισμικού τους κεφαλαίου ή σηματοδότησε και συνέβαλλε στην ενίσχυση και αύξησή του.

Τα στοιχεία αυτά επιχειρήσαμε να τα εντοπίσουμε δίνοντας τον λόγο στους ίδιους τους βραβευθέντες μεταφραστές⁴, με αποστολή και απάντηση σχετικών ερωτηματολογίων, με έρευνα στο πολύτιμο υλικό που προσφέρει το Στέκι της Μετάφρασης,⁵ στο Αρχείο Μεταφραστών Λογοτεχνίας,⁶ σε δημοσιεύματα στον Τύπο και στο διαδίκτυο και σε στοιχεία που αντλήσαμε, με άμεση επικοινωνία, από τους εκδοτικούς οίκους.

2. Τα βραβεία λογοτεχνικής μετάφρασης

Από το 1989 μέχρι την τελευταία βράβευση, το 2019, το Κρατικό βραβείο μετάφρασης έργου ξένης λογοτεχνίας στην ελληνική γλώσσα έχει απονεμηθεί σε 32 έργα. Για το βραβείο συγκροτείται εννεαμελής επιτροπή που αποτελείται από δύο μέλη Δ.Ε.Π. των Α.Ε.Ι. γνωστικού αντικείμενου σχετικού με την ελληνική ιστορία, κοινωνία ή πολιτική, δύο κριτικούς, δύο νεοελληνιστές και τρεις μεταφραστές. Το έπαθλο είναι 15.000 ευρώ. Οι γλώσσες προέλευσης του εν λόγω βραβείου είναι οι εξής:

Γλώσσες	Σύνολο βραβείων	Κατανομή ανά χώρα προέλευσης
Αγγλικά	8	Αγγλία (5), Ιρλανδία (1), Ουαλία (1), Η.Π.Α. (1)
Γαλλικά	7	Γαλλία
Γερμανικά	5	Γερμανία (2), Αυστρία (2), Τσεχία (1)
Ισπανικά	5	Αργεντινή (3), Ισπανία (2)
Ιταλικά	2	
Ρωσικά	2	
Πορτογαλικά	1	
Λατινικά	1	
Εβραϊκά	1	

Πίνακας 1. Γλώσσες προέλευσης Κρατικού βραβείου μετάφρασης

Από τον αριθμό των βραβείων, διαφαίνεται ότι οι επαγγελματίες στο ελληνικό μεταφραστικό πεδίο, παρά τη παντοδυναμία της αγγλικής γλώσσας, κάνουν τις επιλογές τους σύμφωνα με το κριτήριο, μεταξύ άλλων, της συσσώρευσης συμβολικού κεφαλαίου από μια γλώσσα υψηλού λογοτεχνικού κύρους όπως η γαλλική (Dimitroulia 2012: 23-24). Αντίθετα, παρά το γεγονός ότι η αμερικανική λογοτεχνία κερδίζει συνεχώς έδαφος, βλέπουμε ότι το βραβείο δόθηκε μόνο μία φορά σε αμερικανικό μυθιστόρημα. Η ρωσική λογοτεχνία με δύο βραβεία έχει επανακάμψει σε ένα βαθμό, με μεταφράσεις, ως επί το πλείστον, κλασικών, αλλά και ορισμένων σημαντικών νεωτερικών κειμένων. Τα βραβεία από τα πορτογαλικά και τα εβραϊκά αντικατοπτρίζουν την επιθυμία της επιτροπής να

⁴ Καταφέραμε να επικοινωνήσουμε με τους εννέα από τους δεκατρείς βραβευμένους μεταφραστές.

⁵ <https://stekimetafrasis.wordpress.com/%ce%b2%ce%af%ce%bd%cf%84%ce%b5%ce%bf/>

⁶ <http://echo.frl.auth.gr/literarytranslators/translators.php>

ενθαρρύνει τις μεταφράσεις από λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες. Βέβαια, παρά το γεγονός ότι οι επιτροπές στις εισηγητικές τους εκθέσεις, ειδικά την τελευταία δεκαετία, εξαίρουν την τόλμη των εκδοτών να φέρουν στη χώρα μας νέους συγγραφείς και λιγότερο γνωστούς πολιτισμούς, με αποτέλεσμα την αύξηση των μεταφράσεων από τις λεγόμενες «μικρές» γλώσσες προς την ελληνική, παρατηρούμε ότι εξακολουθούν κατά κύριο λόγο να βραβεύονται οι «μεγάλες» γλώσσες.

ΕΤΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ
1989	Claude Simon	Ο δρόμος της Φλάνδρας	Πατρίκιος Βελιανίτης και Πέτρος Παπαδόπουλος	Εστία
1992	Michel Tournier	Μετεωρολογικά	Έλσα Σαμαρά	Εξάντας
1995	Charles Baudelaire	Δεκαπέντε ποιήματα	Νίκος Φωκός	Ύψιλον
1998	Racine	Βερενίκη	Στρατής Πασχάλης	Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
2001	Honoré de Balzac	Χαμένα όνειρα	Κώστας Σφήκας	Στάχυ
2004	Claude Simon	Το τραμ	Θωμάς Σκάσης	Εστία
2015	Marcel Proust	Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο - VI. Η Αλμπερτίν αγνοούμενη	Παναγιώτης Πούλος	Εστία

Πίνακας 2. Τα Κρατικά βραβεία μετάφρασης γαλλικής λογοτεχνίας (1989-2019)

Ως προς το είδος, παρατηρούμε ότι κυριαρχεί η πεζογραφία με πέντε βραβεία, σε τέσσερις συγγραφείς του 20ού αιώνα και σε έναν του 19ου. Ένα βραβείο απονεμήθηκε σε θεατρικό έργο και ένα σε συλλογή ποιημάτων.

Παρότι μέσα στις δύο πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα, το βραβείο απονεμήθηκε τρεις φορές σε μεταφράσεις από τα γαλλικά, ενώ την προηγούμενη δεκαετία δόθηκε τέσσερις, ωστόσο η γαλλική και γαλλόφωνη λογοτεχνία δεν απουσίαζε σχεδόν καμία χρονιά από τις βραχείες λίστες:

ΕΤΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ
2002	Milan Kundera	Η άγνοια	Γιάννης Χάρης	Εστία
2003	Claude Simon	Η ακακία	Θωμάς Σκάσης	Εστία
2004	Συλλογικό έργο	Εκ του γαλλικού: εκλογή μεταφράσεων	Αντώνης Ζέρβας	Μελάνι
2004	Jean-Paul Sartre	Οι λέξεις	Ειρήνη Τσολακέλλη	Άγρα
2006	Guy de Maupassant	Επίλεκτα διηγήματα	Φοίβος Πιομπίνος	Ίκαρος
2008	Milan Kundera	Κωμικοί έρωτες	Γιάννης Χάρης	Εστία
2009	Arthur Rimbaud	Εκλάμψεις	Στρατής Πασχάλης	Γαβριηλίδης
2010	Molière	Ο φιλάργυρος	Γιάννης Βαρβέρης	Ύψιλον
2011	Edmond et Jules de Goncourt	Ζερμίνι Λασερτέ	Έφη Κορομηλά	Νεφέλη
2011	Milan Kundera	Η συνάντηση	Γιάννης Χάρης	Εστία
2011	Stéphane Mallarmé	Ίγκιτουρ ή η τρέλα του Ελμπενόν/ Μια ζαριά ποτέ δεν θα καταργήσει το τυχαίο	Μαρία Ευσταθιάδη	Γαβριηλίδης
2011	François Villon	Μπαλλάντες και άλλα ποιήματα	Μαρία Υψηλάντη	Στιγμή

2013	Jean-Marie Blas de Roblès	Εκεί που ζουν οι τίγρεις	Ρίτα Κολαΐτη	Πόλις
2014	Bernard Noël	Περαστικός απ' τον Άθω	Στρατής Πασχάλης	Γαβριηλίδης
2015	André Gide	Οι κιβδηλοποιοί – Το ημερολόγιο των κιβδηλοποιών	Ανδρέας Παππάς	Πόλις
2015	Boris Vian	Φθινόπωρο στο Πεκίνο	Αχιλλέας Κυριακίδης	Νεφέλη
2015	Paul Claudel	Το ατλαζένιο γοβάκι	Στρατής Πασχάλης	Άγρα
2016	Alfred de Musset	Η εξομολόγηση ενός τέκνου του αιώνα	Βασίλης Πουλάκος	Printa

Πίνακας 3. Γαλλικοί τίτλοι, υποψήφιοι για τα Κρατικά βραβεία μετάφρασης

Ετήσιο βραβείο λογοτεχνικής μετάφρασης θέσπισε το 2007 το ΕΚΕΜΕΛ, το οποίο απονεμόταν σε πέντε μεταφραστές βρετανικής, γαλλόφωνης, ιταλικής, γερμανικής και ισπανόφωνης λογοτεχνίας αντίστοιχα. Για κάθε γλώσσα υπήρχε κριτική επιτροπή που απαρτιζόταν από έναν εκπρόσωπο του ΕΚΕΜΕΛ, έναν από κάθε Ινστιτούτο, έναν μεταφραστή, έναν συγγραφέα και έναν κριτικό λογοτεχνίας. Το κάθε βραβείο συνοδευόταν από 3.000 ευρώ και έναν μήνα διαμονής στο Σπίτι της Λογοτεχνίας στην Πάρο.

Όλα τα βραβεία δόθηκαν σε μυθιστορήματα του εικοστού αιώνα.

ΕΤΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ	ΕΚΔΟΤΗΣ
2007	Alain Robbe-Grillet	Η Ζήλια	Μαρία Ευσταθιάδη	Σμίλη
2008	Victor Serge	Υπόθεση Τουλάγεφ	Τιτίκα Δημητρούλια	Scripta
2009	Patrick Modiano	Στο café της χαμένης νιότης	Αχιλλέας Κυριακίδης	Πόλις
2010	Maurice Attia	Η κόκκινη Μασσαλία	Ρίτα Κολαΐτη	Πόλις
2011	Milan Kundera	Συνάντηση	Γιάννης Χάρης	Εστία

Πίνακας 4. Τα βραβεία ΕΚΕΜΕΛ για τη γαλλική γλώσσα

3. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Από τους συνολικά δεκατρείς βραβευθέντες των δύο θεσμών, οι πέντε, ο Νίκος Φωκάς, ο Στρατής Πασχάλης, ο Θωμάς Σκάσης, ο Αχιλλέας Κυριακίδης και η Μαρία Ευσταθιάδη είναι καταξιωμένοι λογοτέχνες, γνωστοί και για το μεταφραστικό τους έργο. Στις συνεντεύξεις τους, άλλωστε, πολύ συχνά τονίζουν τη στενή συνάφεια γραφής και λογοτεχνικής μετάφρασης και την ιδεώδη συνύπαρξή τους. Για την Casanova (2002: 18), οι συγγραφείς-μεταφραστές παίζουν τον ρόλο του «consacrant charismatique» [χαρισματικού καθιερωτή] στο μεταφραστικό πεδίο. Σ' αυτή την περίπτωση, η μετάφραση από μόνη της αρκεί για την καθιέρωσή της, χωρίς να χρειάζεται ενίσχυση από αναλύσεις, σχολιασμούς, βραβεία. Έτσι, έχουμε ένα είδος ανταλλαγής κεφαλαίου. Η Ξανθίπη Δημητρούλια και ο Παναγιώτης Πούλος όντας ακαδημαϊκοί, στον τομέα της μετάφρασης και της φιλοσοφίας αντίστοιχα, παίζουν τον ρόλο των «consacrants institutionnels» [θεσμικών καθιερωτών] κατά την Casanova (2002: 17) η οποία επισημαίνει διεισδυτικά ότι ο βαθμός της καθιέρωσης μιας μετάφρασης εξαρτάται μεταξύ άλλων και από τον βαθμό καθιέρωσης του ίδιου του μεταφραστή, με άλλα λόγια, από το κύρος του και το συμβολικό κεφάλαιό του.

Οι υπόλοιποι έξι, Πέτρος Παπαδόπουλος, Κώστας Σφήκας, Πατρίκιος Βελλιανίτης, Έλσα Σαμαρά, Ρίτα Κολαΐτη, Γιάννης Χάρης, χωρίς να είναι λογοτέχνες ή ακαδημαϊκοί, κατέχουν τη θέση του διαμεσολαβητή, περισσότερο ή λιγότερο ενεργού στον χώρο της μετάφρασης.

Όλοι τους ήρθαν πρώτη φορά σε επαφή με τη μεταφραστική πράξη μέσα στη δεκαετία του '80 με αρχές του '90. Με εξαίρεση τη Δημητρούλια, κανείς από τους ερωτηθέντες δεν έχει κάνει εξειδικευμένες σπουδές στη μετάφραση, γεγονός που οδηγεί στη σκέψη ότι η λογοτεχνική μετάφραση λειτουργεί ακόμη εκτός ακαδημαϊκού πλαισίου και βασίζεται περισσότερο στην παράμετρο του ταλέντου, της προσωπικής σχέσης με τη γλώσσα, με τη λογοτεχνία κ.ο.κ. Οφείλουμε, όμως, να επισημάνουμε ότι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, οκτώ στους δεκατρείς έχουν διδάξει λογοτεχνική μετάφραση σε διάφορα θεσμικά πλαίσια.

Στην ερώτηση πώς θα έκριναν τη σχέση τους με τη μετάφραση: περιστασιακή, κύρια, δηλαδή αυτή που συνεισφέρει περισσότερο στη ετήσιο εισόδημά τους ή αποκλειστική, μόνο ο ένας από τους εννέα μεταφραστές δήλωσε ότι ασχολείται με τη μετάφραση «επαγγελματικά», δηλαδή ότι αποτελεί την κύρια πηγή βιοπορισμού του. Οι υπόλοιποι χαρακτήρισαν τη σχέση τους είτε επιλεκτική για τη δική τους απόλαυση, είτε συστηματική, ως προς τη σχέση τους με κάποιον συγγραφέα, είτε περιστασιακή, υπό την έννοια ότι δεν εξαρτώνται από αυτή οικονομικά. Κάτι που αναδεικνύει το εγνωσμένο πρόβλημα της αποκλειστικής επαγγελματικής ενασχόλησης με τη μετάφραση, ιδίως για μεταφραστές που δεν έχουν συσσωρεύσει με άλλους τρόπους προσωπικό «συμβολικό κεφάλαιο», αλλά και τον ασθενώς επαγγελματοποιημένο χαρακτήρα της, παρά την άνθιση των μεταφραστικών σπουδών και τη συμπερίληψή τους στην ανώτερη εκπαίδευση.

Όταν βραβεύθηκαν, οι περισσότεροι διένυαν την πέμπτη ή την έκτη δεκαετία της ζωής τους, έχοντας κατά μέσο όρο μια εικοσαετή παρουσία στον χώρο, κι έχοντας μεταφράσει από τα γαλλικά περισσότερα από δέκα βιβλία. Κάτι που μοιάζει να αποδεικνύει ότι η συσσωρευμένη εμπειρία είναι το σημαντικότερο όπλο στον αγώνα για την καθιέρωση. Εξαιρέση αποτελούν οι περιπτώσεις του Πατρίκιου Βελλιανίτη και της Έλσας Σαμαρά οι οποίοι εμφανίζονται στους βιβλιογραφικούς καταλόγους της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Βιβλιονέτ με δύο μόνο μεταφράσεις ο καθένας τους, εκ των οποίων η μία να είναι αυτή που βραβεύθηκε.

Ως προς τη συνεργασία τους με τους εκδοτικούς οίκους, ο αριθμός των εκδοτών αυξάνεται όσο ανεβαίνει ο αριθμός των μεταφράσεων, γεγονός αναμενόμενο. Από το 2000 και μετά, βέβαια, παρατηρούνται μόνιμες συνεργασίες εκδοτών και μεταφραστών, όπως στην περίπτωση του Κυριακίδη, του Σκάσση και του Χάρη.

Στην ερώτησή μας για το αν θεωρούν ότι ένα βραβείο μετάφρασης λειτουργεί ως μέσο στην προώθηση του ρόλου του μεταφραστή, πλην ενός, ο οποίος διατηρεί επιφυλάξεις σε σχέση με τα κριτήρια βάσει των οποίων βραβεύεται η Α μετάφραση έναντι της Β, οι υπόλοιποι απάντησαν θετικά ως προς την ανάδειξη και την ενίσχυση του κύρους του βραβευμένου μεταφραστή. Τονίζουν, όμως, την ανάγκη για ποιοτική αναβάθμιση των θεσμών βράβευσης και τον διαχωρισμό σε βραβεία μεταφρασμένης ποίησης, θεάτρου, πεζογραφίας.

Αντίθετα, οι απαντήσεις στις ερωτήσεις μας γύρω από την επίδραση που είχε το βραβείο στη μετέπειτα μεταφραστική τους δραστηριότητα και παρουσία είναι όλες αρνητικές. Ο βαθμός δημοσιότητας των βραβευθέντων κρίνεται, τόσο από τους ίδιους όσο και από την έρευνά μας, ισχνότατος. Στον Τύπο, πέρα από κάποια ενημερωτικά άρθρα στις λογοτεχνικές σελίδες εφημερίδων που αφορούσαν είτε τα βραβεία κάθε χρονιάς είτε τα μεταφρασμένα έργα και τους συγγραφείς τους, δεν εντοπίσαμε να δόθηκαν συνεντεύξεις ή να γράφτηκαν άρθρα για τους μεταφραστές. Αυτή η απουσία ορατότητας του μεταφραστή αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό και την έλλειψη ενδιαφέροντος των εκδοτών για τα βραβεία μετάφρασης τα οποία, από τη στιγμή που δεν επηρεάζουν ουσιαστικά τις πωλήσεις των βραβευμένων μεταφράσεων, αποκλείονται από την αλυσίδα εμπορευματοποίησης του βιβλίου. Η προσθήκη ενημερωτικής κορδέλας και,

σε κάποιες περιπτώσεις, η αποστολή δελτίου τύπου είναι οι μόνες προωθητικές ενέργειες για τις εν λόγω μεταφράσεις. Ενδεχομένως, πίσω από αυτή τη στάση να κρύβεται μια συνειδητή ή ασυνείδητη πρόθεση των εκδοτών να «αποκρύπτουν» από τους αναγνώστες τους ότι θα διαβάσουν μια μετάφραση και όχι το κείμενο του συγγραφέα που πουλάνε. Από ελάχιστη έως ανύπαρκτη, κρίνεται από τους ίδιους η επίδραση του βραβείου στην κοινωνικοεπαγγελματική τους πορεία. Ούτε περισσότερα συμβόλαια, ούτε καλύτερες οικονομικές απολαβές, ενώ κυριαρχεί η άποψη ότι η γνώμη των εκδοτών – εργοδοτών έχει διαμορφωθεί ήδη πριν από τη βράβευση, από προηγούμενες δουλειές και από τη συνέπειά τους κατά την εκπλήρωση των όρων της συμφωνίας.

Παρ' όλα αυτά, η ιδιαιτερότητα και η αυξημένη δυσκολία του κειμένου –φιλολογική, εκδοτική, ιστορική, λογοτεχνική– και το άρτιο αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με τη σημασία του έργου για την παγκόσμια γραμματεία, αλλά και την προσφορά του μεταφραστή συνολικά στα ελληνικά γράμματα, αιτιολογούν, σύμφωνα με τις εισηγητικές εκθέσεις των επιτροπών, την απονομή του βραβείου και εν τοις πράγμασι αναγνωρίζουν το συμβολικό κεφάλαιο του μεταφραστή.

Πιο συγκεκριμένα, η βράβευση του Πέτρου Παπαδόπουλου, ιδρυτικού μέλους του, νεοϊδρυθέντος τότε, Κέντρου λογοτεχνικής μετάφρασης του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, για τη μετάφραση του «Δρόμου της Φλάνδρας» του Κλωντ Σιμόν, το 1989, μαζί με τον Πατρίκιο Βελιανίτη ήρθε λίγα χρόνια μετά την απονομή του Νόμπελ στον συγγραφέα, αντηχώντας το κύρος του έργου στο διεθνές λογοτεχνικό πεδίο.

Το 2004 ο μεταφραστής και λογοτέχνης Θωμάς Σκάσσης βραβεύεται για «Το Τραμ» του Σιμόν. Σύμφωνα με το σκεπτικό της, η επιτροπή «εξαίρει τον μεταφραστικό λόγο, συμπαγή, λιτό και, ταυτόχρονα, ποιητικό, πιστό στο πνεύμα και συμβατό με τη γραφή του πρωτοτύπου. Επιβραβεύει την εμμονή στην απόδοση του κειμενικού σύμπαντος του Κλωντ Σιμόν, γριφώδους, πυκνού και νεωτερικού στην έκφρασή του. Απονομή οφειλόμενης τιμής στον Θωμά Σκάσση, συγγραφέα, μεταφραστή, επιστήμονα και πνευματικό άνθρωπο, για την προσφορά του στα ελληνικά γράμματα». Και μόνο από τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι είναι το συμβολικό κεφάλαιο του μεταφραστή αυτό που αναγνωρίστηκε, παρά ενισχύθηκε, δεδομένου ότι η απονομή αυτού του δεύτερου βραβείου στον Σιμόν οφείλεται περισσότερο στον μεταφραστή και λιγότερο στον συγγραφέα, ο οποίος δεν είχε και την καλύτερη μεταφραστική τύχη στην Ελλάδα. Πέρα από τις δύο βραβευμένες μεταφράσεις εντοπίσαμε ακόμα τρεις, εκ των οποίων οι δύο ανήκουν πάλι στον Θωμά Σκάσση.

Αναγνώριση συμβολικού κεφαλαίου του μεταφραστή θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ισχύει και με τη βράβευση της Δημητρούλια για την «Υπόθεση Τουλάγεφ», του σχετικά άγνωστου στο ελληνικό κοινό Βικτόρ Σερζ αντί για το «Ταξίδι στην άκρη της νύχτας» του Σελίν, συγγραφέα υψηλού κύρους για το ελληνικό λογοτεχνικό σύστημα. Ανταλλαγή πολιτισμικού και συμβολικού κεφαλαίου έχουμε στις περιπτώσεις της βράβευσης των υψηλού επιπέδου μεταφράσεων του Ρακίνα από τον Πασχάλη, του Μπαλζάκ από τον Σφήκα, του Προυστ από τον Πούλο, του Μπωντλαίρ από τον Φωκά. Όλοι τους όντας είτε λογοτέχνες είτε ακαδημαϊκοί καθιερώνονται με το έργο τους ως «χαρισματικοί διαμεσολαβητές».

Κλείνοντας, η αφοσίωση ενός μεταφραστή σε έναν συγγραφέα, όπως στην περίπτωση του Γιάννη Χάρη με τον Κούντερα ή του Αχιλλέα Κυριακίδη με τον Μπόρχες, παίζει καθοριστικό ρόλο στην πρόσληψη του συγγραφέα και του συμβολικού του κεφαλαίου.

4. Συμπεράσματα

Η έρευνά μας γύρω απ' τους βραβευθέντες μεταφραστές γαλλικής λογοτεχνίας ξεκίνησε με στόχο να διερευνήσει κατά πόσο η βράβειυσή τους συνέβαλε τόσο στη δημιουργία ή αναγνώριση του συμβολικού και πολιτισμικού τους κεφαλαίου τους όσο και στην

προβολή των ίδιων και του έργου τους. Θέλαμε, επίσης, να δώσουμε την ευκαιρία στους μεταφραστές να καταθέσουν την άποψή τους σχετικά με τα βραβεία μετάφρασης και την επίδραση που, ενδεχομένως, είχαν στη μεταφραστική τους δραστηριότητα. Τα αποτελέσματα της μελέτης μας οδηγούν στη σκέψη ότι η αρχική υπόθεση της αύξησης της ορατότητας του Έλληνα μεταφραστή μετά τη βράβευσή του δεν επιβεβαιώνεται. Η απουσία του λόγου του μεταφραστή και η έλλειψη ενδιαφέροντος των εκδοτών γύρω από τα βραβεία, αντιθέτως, ενισχύουν την αφάνειά του. Οι μεταφραστές, ενώ έχουν θετική εικόνα ως προς την ενίσχυση του κύρους του βραβευμένου μεταφραστή, θεωρούν ότι καταξιώνονται μόνο από τη δουλειά τους και αποκτούν το ανάλογο συμβολικό κεφάλαιο μέσα απ' αυτή ή από τους συγγραφείς που μεταφράζουν. Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις, η απονομή του βραβείου μετάφρασης μπορεί να αναγνώρισε ήδη υπάρχον πολιτισμικό κεφάλαιο του μεταφραστή, αλλά δεν δημιούργησε νέο. Τα βραβεία λογοτεχνικής μετάφρασης αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο των θεσμών του βιβλίου στη χώρα μας και συνιστούν αναμφισβήτητα μια σημαντική διάκριση για τους μεταφραστές και μια αναγνώριση της σπουδαιότητας της προσπάθειάς τους. Το ζητούμενο για τους μεταφραστές είναι οι διακρίσεις αυτές, πέρα από την ηθική ικανοποίηση που προσφέρουν, να γίνονται η αφορμή για την ανάδειξη της σημασίας του καλού μεταφραστή και τη βελτίωση της θέσης του στο ελληνικό λογοτεχνικό πεδίο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αξελός Λ. (2008). *Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση των ιδεών στην Ελλάδα. Μια κριτική προσέγγιση της εκδοτικής δραστηριότητας στα χρόνια 1960-1981*. Αθήνα: Στοχαστής.
- Bassnett S. και A. Lefevere (1990). *Translation, History and Culture*. London: Printer Publishers.
- Bourdieu P. (1989). "Social Space and Symbolic Power", μτφ. L.J.D. Wacquant. In *Sociological Theory* 7, 2, 14-25.
- Γιαννακοπούλου Β. (2012). «Πρώτες σκέψεις για μια κοινωνιολογία της μετάφρασης στην Ελλάδα». Δημητρούλια Τ. (επιμ.). *Syn-Thèses 5*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ, 15-27.
- Casanova P. (2002). « Consécration et accumulation de capital littéraire ». In *Actes de la recherche en sciences sociales* 144, 7-20 <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2804>
- Δημητρούλια Τ. (2012). «Η μεταφραστική διαδικασία στον εκδοτικό οίκο» http://www.frl.auth.gr/thetranslator/presentations/dimitroulia_ed.pdf
- Deslile J. (1999). « Présentation » In *Portraits des traducteurs*. Arras: Artois Presses Université.
- Dimitroulia T. (2012). "Literary translation awards and the dynamics of the translation system". Skordyles Kostas (επιμ.), Greece in Translation. <http://ikee.lib.auth.gr/record/279776/files/Literary%20translation%20awards%20and%20the%20dynamics%20of%20the%20translation%20system.pdf>
- Μετάφραση '01* (2001), 7. Αθήνα: Μετάφραση.
- Pym A. (2008). "Humanizing Translation History", *Hermès* 42, 23-48.
- Venuti L. (1995). *The Translator's Invisibility: A history of translation*, London: Routledge.

Η παρούσα έρευνα συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση Μεταδιδασκτόρων ερευνητών/ερευνητριών - Β΄ Κύκλος» (MIS-5033021), που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

